

DOI 10.31558/2519-2949.2024.2.14

УДК 323:316.422

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-1524-9915>

Войтович О. І., Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

СУЧАСНІ СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ ВНУТРІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ КРАЇН СТАЛОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Розглядається внутрішньополітичний розвиток США і Великобританії в перші два десятиліття XXI ст. Метою статті є висвітлення соціальних і економічних аспектів розвитку країн сталої демократії в зазначений період. При цьому автором, спираючись на аналіз мемуарної літератури, як основного та унікального джерела дослідження, вирішувались завдання: проаналізувати політичні погляди провідних лідерів США і Великобританії у соціально-економічній сфері та розглянути результати і наслідки їхньої діяльності. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано методи: порівняльно-історичний та системний, які дають можливість об'єктивного висвітлення предмету наукової розробки. Президенти Дж.В. Буш і Б. Обама у Сполучених Штатах і прем'єр-міністри Т. Блер, Г. Браун, Д. Кемерон і Т. Мей у Великобританії проводили активну внутрішню політику. Уряди лейбористів Блера і Брауна втілювали в життя соціально-економічні перетворення в дусі „третього шляху”, продовживши лінію президента У. Клінтона, в той час як Дж.В. Буш здійснив курс неоліберальних контрреформ, відновивши, таким чином, традицію своїх попередників-консерваторів – Р. Рейгана, М. Тетчер і Дж.Г. Буша. Фінансово-економічна криза 2008 р. виявила неспроможність заходів, заснованих на неоліберальній концепції, побороти її. Адміністрація Б. Обами, долаючи кризу, здійснювала політику поміркованих реформ, засновану на кейнсіанській теорії і направлену на побудову в Америці більш справедливого суспільства. Уряди консерваторів Кемерона і Мей, залишаючись прихильниками неолібералізму, змушені були в кризових умовах проводити обмежені соціальні реформи, покликані зменшити напругу у суспільстві і довести перспективність „прогресивного консерватизму”. На основі аналізу виявлено, що проблема справедливості в суспільстві є об'єктом жорсткої внутрішньополітичної боротьби між лібералами і консерваторами на відміну від питань зовнішньої політики, де між республіканцями та демократами, консерваторами та лейбористами переважно зберігається консенсус.

Ключові слова: фінансово-економічна криза, соціальні реформи, соціальне забезпечення, податкова політика, „прогресивний консерватизм”, мемуари

Вступ. Соціальні проблеми в країнах сталої демократії були актуальними протягом останньої чверті XX ст. Спроба президента-демократа У. Клінтона змінити у 90-ті роки, за допомогою прогресистських реформ, ситуацію в Сполучених Штатах на краще не мала такого результату, як глибокий вплив президентів-консерваторів Р. Рейгана і Дж.Г. Буша на американське суспільство у 80-ті роки, яке завжди залишалось переважно консервативним і з соціальною нерівністю, що посилювалась [14, р. 125, 176]. У Британії лейбористи вважались справедливими, але консерваторам вдавалось переконувати виборців, що Лейбористська партія відбере щось у них, так як вона турбується про невдах, а не про звичайних людей [12, р. 149]. Прем'єр-міністр від Консервативної партії М. Тетчер вважала ілюзією, що втручання держави сприятиме „соціальній гармонії й солідарності” у суспільстві. „Вилікувати британську хворобу, – писала вона, – за допомогою соціалізму (так вона оцінила реформи лейбористів після 1945 р. – О.В.) все рівно, що намагались вилікувати лейкемію за допомогою п'явок” [16, р. 7]. Про такий підхід до вирішення проблем її колега А. Дункан зауважив, правда з іншого приводу, що „недостойне серйозної урядової партії припускати, що на дуже складні питання є прості відповіді” [7, р. 3]. А лейборист Г. Браун потім написав про Тетчер, що „її головною перевагою була майже догматична переконаність у своїй правоті” [4, р. 7]. Однак її давній опонент і один із лідерів лейбористів Д. Хілі був переконаний, як соціаліст, в тому, що „Лейбористська партія дає кращу надію на майбутнє Британії” [8, р. хііі].

Прихильниця радикального консерватизму, Тетчер вбачала завдання уряду у „вільному суспільстві” в створенні основи стабільності чи то конституційної з верховенством закону, чи то економічної з надійними грошима, спираючись на яку „окремі сім’ї та підприємства могли вільно переслідувати свої власні мрії та амбіції” [16, р. 14]. Д. Хілі назвав такий політичний курс „катастрофічним романом пані Тетчер з монетаризмом” [8, р. 490]. Проте її наступник Дж. Мейджор стверджував, що Консервативна партія нібито змінилась: тепер і вона турбувалась про „немічних, бідних та людей похилого віку”, а її консерватизм, якому притаманне почуття „співчуття”, довів на практиці, що можливо „побудувати безпеку, власність і багатство” для більшості населення країни [11, р. xvii–xviii].

Однак „вільні суспільства”, попри твердження Мейджора, що „1980-ті роки дійсно були роками великих досягнень” [11, р. xxiii], залишались з низкою нерозв’язаних соціально-економічних проблем, як після консервативних реформ – „тетчеризму” та „рейганоміки” (лейборист К. Лівінгстон зазначав, що у роки „тріумфу тетчеризму” „торі погано ставились до Національної служби охорони здоров’я” і взагалі в Британії існувало багато труднощів, серед яких: проблеми з економікою та демократією, права жінок, расизм та інші [10, р. vii–viii], а майбутні „нові лейбористи” вважали, що Тетчер була „засмучена” результатами своєї політики [12, р. xviii]), так і після реформ „третього шляху” 90-х років – початку XXI ст., коли, за словами лейбориста Т. Блера, соціальна політика-підтримка з боку держави мала стимулювати людей покращувати своє життя [3, р. 202]. Негативні наслідки, на думку К. Хітченса, не в останню чергу, були результатом політики представників „третього шляху” „нових демократів” (У. Клінтона, Т. Блера та інших): давати обіцянки „лівим”, а задовольняти інтереси „правих” і таким чином зберігати за собою владу [9, р. xi].

Соціальна проблематика залишається актуальною і в перші два десятиліття XXI ст. Колишній президент США Б. Обама задається питанням (за змістом актуальним не тільки для країн сталої демократії): чи хочуть американці „привести реальність Америки у відповідність до її ідеалів”, коли самоуправління, індивідуальні свободи, рівність можливостей і рівність перед законом – це для всіх, чи визнати на практиці, що всі ці „речі лише для небагатьох привілейованих” [14, р. xv]. М. Олбрайт, у минулому держсекретар Сполучених Штатів, у середині 2010-х років була занепокоєна тенденцією „зниження рівня демократичного здоров’я” багатьох країн і особливо в умовах загострення соціальних проблем [2, р. 112]. За її даними понад третини робочої сили у всьому світі залишалось без постійної роботи. Безробіття серед молоді європейських країн перевищило 25% (серед іммігрантів воно було ще більшим), кожна шоста молода людина в Америці не вчилась і не працювала, а реальна заробітна плата трудящих не зростала з 1970-х років [2, р. 111]. Не обійшло країни сталої демократії й таке жахливе явище, як торгівля людьми. У сучасному світі, за свідченням экс-прем’єр-міністра від консерваторів Т. Мей, понад 50 мільйонів людей знаходиться у рабстві, включаючи примусові шлюби. А у Великобританії у сучасному рабстві, яке охопило різні галузі економічної діяльності та деякі інші сфери, знаходиться 122 тисячі осіб. „Рабство навколо нас – це факт”, – пише вона [13, р. 221, 232]. Все це свідчить, що ситуація в країнах сталої демократії і в цілому у світі, де, за даними экс-прем’єр-міністра консерватора Д. Кемерона, понад 750 мільйонів людей знаходяться поза межею бідності [5, р. 483], є дуже складною й небезпечною.

Метою статті є висвітлення соціальних аспектів внутрішньополітичного розвитку країн сталої демократії в перші два десятиліття XXI ст. При цьому автором, спираючись на аналіз мемуарної літератури, як основного та унікального джерела дослідження, вирішувались **завдання**: проаналізувати політичні погляди провідних лідерів США і Великобританії у соціально-економічній сфері та розглянути результати і наслідки їхньої діяльності.

Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань було застосовано **методи**: порівняльно-історичний та системний, які дають можливість об’єктивного висвітлення предмету наукової розробки.

Результати. На парламентських виборах лейбористи, керовані Тоні Блером, перемогли консерваторів Джона Мейджора тому, що змінили свою позицію у питаннях податків і видатків, освіти, профспілок і сімейних питань [12, р. 187]. Прем’єр-міністр у 1997–2007 рр. Блер позиціонував себе як прихильника ідеї „соціальної справедливості”, „прогресиста „третього шляху”” і стабільності британського суспільства. Принципами його філософії соціальної політики, якими він намагався керуватися, були: „соціальне забезпечення як рука підтримки, а не кинута милостиня”, „якісні державні послуги, доступні на основі потреби, а не багатства” [3, р. 26, 202]. Вже в перші сто днів перебування при владі лейбористи, як прогресивна політична партія, яка покликана „нести послання

надії” [4, р. 2], запропонували ряд перетворень: від покращення державної турботи про дітей до проведення медичної реформи з метою ліквідувати „нерівність в охороні здоров’я”. Ці та інші плани: запровадження податкових пільг для вирішення проблем сімейної і дитячої бідності (до таких належало 4 мільйони дітей з 12) та бідності пенсіонерів через ідею створення пенсійного кредиту; податкові пільги по іпотечним кредитам; рефінансування Національної служби охорони здоров’я; боротьба за повну зайнятість в країні і розширення можливостей дітей з малозабезпечених сімей у галузі освіти; боротьба з соціальною безвідповідальністю транснаціональних корпорацій і ухилянням їх від сплати податків [4, р. 4, 8, 140, 146, 153], Блер розглядав не просто як зміни політики, „а радикальні зміни в керуванні Британією, в державному устрою і в настроях” [3, р. 24–26]. Він і його команда намагались довести, що економічне процвітання і соціальна справедливість не суперечать один одному, а тісно пов’язані. 16 червня 1997 р. Британія приєдналась до Європейської соціальної хартії і оголосила про нові напрямки соціальної політики.

Однак діяльність лейбористів у соціальній сфері, як і усіх поміркованих лівих партій, була непослідовною. Упродовж двох років вони обмежували її, певною мірою, зобов’язанням дотримуватись обіцянок попереднього консервативного уряду скорочувати витрати на соціальні видатки [3, р. 122]. Такий підхід лейбористів також впливав з бажання проводити у подальшому двопартійну соціально-економічну політику, як запоруку нової загальної мети – побудови „Нової Британії”. Красномовний заклик Блера до „нового світанку”, за словами Г. Брауна, „захопив уявлення людей” [4, р. 27–29]. Чи були готові до такого консерватори? Крім цього, додалися труднощі об’єктивного характеру: потрібно було приборкати глобалізацію, направивши її на задоволення інтересів трудящих і подолати наслідки неолібералізму консерваторів, який на думку Г. Брауна, нечесно розглядався торі як „аналог розумного сімейного бюджету” і був „публічно упакований в „народний” акціонерний капіталізм” під назвою, наприклад, „Громадянської хартії” Дж. Мейджора, а ринкові відносини охопили нові галузі – освіту, охорону здоров’я та інші. На практиці неолібералізм, у своїй необмеженій формі, призвів до зменшення ролі держави у розв’язанні соціальних проблем, до зниження податків для багатіїв, а вільний ринок – до безробіття та інших соціальних негараздів [4, р. 24–25]. Втім, як згадував Блер, програма реформ державних послуг і соціального забезпечення „мало-помалу набувала визначених контурів” і з 2001 року „я вже не нащупував свій шлях, а йшов по ньому” [3, р. 285–286].

Перемога лейбористів на парламентських виборах у 2001 році („без зусиль подолали консерваторів” [3, р. 313]) і у 2005 з перевагою в понад 60 місць у Палаті громад свідчила про підтримку виборцями їхнього курсу, який вже мав чимало у своєму активі. Поразку консерваторів Блер пояснював нехтуванням ними соціальних проблем, „викривленням їхньої політики в бік верхівки”, яка до того ж „значною мірою сформована інтересами еліти” і тим, що вона „надто консервативна” зокрема у зовнішньополітичних питаннях [3, р. 683]. Про перспективу після останніх виборів Блер писав: „Я повинен був втілювати в життя програму реформ” [3, р. 528–529]. Його метою було підняти всі зміни на новий якісний рівень. Серед реформ, над якими працював уряд лейбористів і вже реалізував, були: реформа освіти, охорони здоров’я і соціального забезпечення (Блер відстоював „зв’язок між заробітками і пенсіями через внески до державної системи соціального страхування” [3, р. 669]), проблема жіночої зайнятості і рівності на ринку праці, робітниче питання (збільшення терміну оплачуваних відпусток) і проблеми дітей (у березні 1998 р. була започаткована і до 2010 р. втілена у життя програма „Впевнений старт”, а у березні 2004 р. прийнято „Білль про дітей” [3, р. 210, 502–503, 650]) та інші. Сам прем’єр-міністр виділяв зміни державного устрою, реформи у сферах освіти і охорони здоров’я [3, р. 630].

Гордон Браун, очоливши лейбористський уряд у червні 2007 р., керувався девізом „Я зроблю все можливе” [4, р. 198]. На його думку завдання 1997 року – напрацювання потужностей було виконано, тому тепер актуальним було підвищення якості державних послуг, які будуть максимально враховувати індивідуальні потреби людей. Віднині в реформуванні системи охорони здоров’я головна увага приділятиметься результатам, а не витратам. У спогадах Браун написав: „Національна служба охорони здоров’я була головною причиною мого життя й перебування в уряді” [4, р. 233]. Восени 2007 р. він ініціював нові заходи у соціальній політиці: більш персоналізоване медичне обслуговування, нові можливості працевлаштування для інвалідів і реформування системи екзаменів у школах. Згодом було створено Департамент у справах дітей, шкіл і сім’ї. Прем’єр-міністр був переконаний у тому, що неможливо створити сучасну егалітарну Британію без інвестицій у потенціал кожної дитини [4, р. 219, 233]. У 2009 р. було прийнято Закон про учнівство, навички, дітей та

навчання. Вперше за сто років було прийнято Закон про мінімальну заробітну плату. Перед загальними виборами 2010 р. був прийнятий новий Закон про рівність, в якому більше уваги приділялось викориненню глибокої соціальної й економічної нерівності [4, р. 232, 235, 367].

В період економічної кризи для розв'язання соціальних проблем уряд Брауна повернувся до політики „оподаткувуй і витрачай” [3, р. 679–680]. Підводячи підсумок діяльності урядів лейбористів, особливо у боротьбі з бідністю, яка, „спотворивши” суспільство, дісталась їм у спадок, Г. Браун писав, що „Британія стала більш справедливою країною” і це різко контрастувало з політикою, яка була до лейбористів і після [4, р. 154–155].

Разом з тим амбіції лейбористів натикались на певне небажання людей сприймати нове через звичку до усталеного [3, р. 272]. Реформам також протистояла опозиція і консервативні ЗМІ, труднощів додала фінансово-економічна криза 2008 р. і зовнішньополітичні проблеми (участь Британії в коаліційних антитерористичних силах в Іраку та Афганістані). Лідер консерваторів Д. Кемерон визнавав, що у період до кризи у лейбористів були певні вагомі досягнення. Але, писав він, „залишалось відчуття, що якості й досконалості не вистачає” і що значну частину інвестицій було марно витрачено та ще й створено величезну бюрократію [5, р. 217–218]. В цілому він критично оцінив діяльність лейбористів, які лише „витрачали й витрачали” кошти у той час, як борг країни та дефіцит державного бюджету зростали і не в останню чергу через „постійно зростаючу систему пільг” [5, р. xv].

На відміну від лейбористів у Великобританії, республіканці у США проводили в 2001–2009 рр. політику контрреформ. Це був вкрай консервативний курс на згортання напрацювань у соціальній сфері, хоча й обмежених, попередньої адміністрації У. Клінтона. Віце-президент Р. Чейні потім зізнавався, що скорочення витрат у них виходило краще ніж будь що [6, р. 502]. Республіканці були переконані, що зниження податків і повернення великої кількості грошей в руки приватних осіб та підприємств є кращим засобом стимулювання економічного зростання і створення робочих місць [6, р. 502]. Курс контрреформ відповідав, в першу чергу, настроям, що панували на Уолл-стріт: ніколи не підтримувати тих, хто намагатиметься підвищити податки, або просто думає про таке [15, р. 386]. Одним з перших заходів президента Джорджа В. Буша був, прийнятий у червні 2001 р., закон про зниження податків. Відповідно до нього податки зменшувались двома раундами (другий – у 2003 р.) на 1,35 трильйона доларів і, за словами президента, це було „найбільше зниження після того закону, який Рональд Рейган підписав у період своєї першої каденції” [1, с. 473–474]. Р. Чейні згадував, що саме його голос у Сенаті „дав американцям зниження податків Буша”, яким вони „насолоджувались” і після 20 січня 2009 р. [6, р. 494]. Втім, кандидат від Республіканської партії на посаду президента Дж. Маккейн зазнав невдачі в виборчій кампанії 2008 р. саме через пропозицію подальшого зниження податків [14, р. 168].

Однак опозиція оцінювала закон інакше. Мішель Обама писала, що в передвиборчій програмі Барака Обами був намір скасувати зниження податків, яке президент Буш добився для дуже багатих громадян. Він також хотів доступної охорони здоров'я для всіх американців. „Це була, – згадувала вона, – амбіціозна платформа” [15, р. 259]. Амбіціозна тому, що робився виклик олігархічній Америці. Серед найбагатших країн світу вона була чи не з самою більшою соціальною нерівністю [14, р. 176]. Але ті, хто робив виклик не були послідовними егалітаристами. Б. Обама писав, що він не мав „революційної душі” і як би він не був готовий зруйнувати своє життя заради ідеї, він не був готовий піти на такий же ризик заради благополуччя мільйонів людей. Він був „реформатором, консервативним за духом, якщо не за поглядами” [14, р. 305].

Дж.В. Буш відкидав критику податкової політики з боку „лівих”, які називали її „зниженням податків для багатих” і вважав, що „таке звинувачення було неправдивим” [1, с. 477]. Опоненти вважали його президентство „невдалим” в розв'язанні соціальних проблем. Податкова політика призвела до небувалого зростання дефіциту федерального (державного) бюджету. Через скорочення податкових надходжень він досяг на початок 2009 р. астрономічної цифри – понад 1 трильйон доларів [14, р. 239]. Актуальними залишались проблеми справедливої оплати праці і охорони здоров'я (для 30 мільйонів громадян країни медичні послуги через дорожнечу були недоступні), обмеження права на володіння вогнепальною зброєю від якої гинуло багато людей (в адміністрації президента та більшість в Конгресі виступали проти такого обмеження [6, р. 495]) і расової неприязні, зростання соціальної нерівності і ліквідації трагічних наслідків урагану „Катріна” у серпні 2005 р., що ускладнювалась некомпетентністю дій федерального уряду та інші [15, р. 210, 220–221, 246, 381], [14, р. 115, 176, 415]. Варто зазначити, що расова неприязнь була притаманна навіть тим, хто вважав

себе переконаним демократом. На початку 2008 р. колишній президент Клінтон заявив, що перемога в президентській кампанії Б. Обами над його дружиною Хіларі (вони були фаворитами Демократичної партії) буде „негритянською перемогою” [9, р. xvii].

Дж.В. Буш визнав, що реформа соціального забезпечення зазнала краху. Разом з наслідками урагану „Катріна” та гучною справою про насильство в Іраку, за його словами, „зробили осінь 2005 року жахливим періодом мого президентства”. Але відкидав звинувачення, що під час ліквідації наслідків „Катріна” він діяв, як расист [1, с. 354, 359]. Віце-президент вважав, що зусилля президента в подоланні наслідків урагану „заслуговують визнання”. За словами Чейні, Дж.В. Буш „особисто присвятив сотні годин не тільки забезпеченню ефективного реагування федерального уряду”, але й зверненню до людей, „яким потрібно було знати, що їх уряд піклується про них” [6, р. 432]. Президент США також не погоджувався з критиками в його нібито повній бездіяльності в розв’язанні внутрішніх проблем: лише у 2004 р. на ліквідацію наслідків ураганів уряд витратив 13,6 млрд. доларів, а в основу внутрішньої політики поклав розробку закону „Не залишити жодної дитини відсталою”, вів роботу по підвищенню якості послуг для ветеранів, зменшенню вживання підлітками та постійними бездомними наркотиків і разом з урядом Мексики протидіяв постачанню і торгівлі ними [1, с. 340, 354, 508].

Ситуація в країні значно погіршилась в умовах фінансово-економічної кризи. Дж.В. Буш зізнався: „Я був заскочений зненацька раптовою кризою” [1, с. 485]. Але раптовість була скоріше надуманою, щоб відвести від себе критику. Ознаки кризи мали місце вже у серпні 2007 р., а на початок весни 2008 р. Сполучені Штати „вступили в повномасштабну рецесію” з поглибленням у вересні того ж року („велика рецесія”) [14, р. 178]. У жовтні Конгрес США нарешті прийняв закон про надання фінансової допомоги банкам у розмірі 700 мільярдів доларів [1, с. 497]. Республіканці, які завжди виступали за мінімальне втручання держави у справи приватного сектору, повернулись, таким чином, до державного регулювання економіки. „Я був його рішучим прихильником”, – згадував Р. Чейні [6, р. 506].

Соціальна напруга в Америці зростала. На кінець 2008 р. без роботи залишилось понад 10 мільйонів чоловік [15, р. 286]. В таких умовах відбулись президентські вибори, на яких перемогу здобув кандидат від Демократичної партії Б. Обама, який виступав за необхідність фундаментальних змін, розв’язання довгострокових проблем, таких як охорона здоров’я, освіта, зміна клімату та інші. Він приділяв увагу расовій проблемі, заявляючи, що не існує білої, чорної чи якоїсь іншої Америки, а є лише Сполучені Штати Америки і важливо вийти „за межі старої логіки”, об’єднати робочу більшість громадян країни навколо прогресивної програми перетворень [14, р. 114, 118]. М. Обама згадувала, що упродовж всієї кампанії вона задавала собі питання: а „чи дійсно Америка готова обрати чорношкірого президента” і подолати расові упередження? [15, р. 275] Ще раніше Б. Обама відверто поділився з Д. Кемероном своїми переживаннями щодо свого расового походження та віри [5, р. 153–154].

Команда новообраного президента запропонувала діючому президенту свій законопроект про відбудову і реінвестування Америки, який передбачав на соціальні виплати, громадські роботи, податкові, економічні та інші заходи 800 мільярдів доларів, але проти виступили республіканці-мільярдери [14, р. 244, 260–261].

20 січня 2009 р. Б. Обама склав присягу президента Сполучених Штатів Америки. Він поділяв кейнсіанську теорію, тому в соціально-економічній та фінансовій політиці відводив важливу роль державі, а реалізацію програми реформ тісно пов’язував з подоланням кризи. У її виникненні президент звинувачував нечувано багатих представників Уолл-стріт, але ті уникали покарання, тому що закони були на їхньому боці [14, р. 305–306, 522]. Примусити багатих платити більше податків він розглядав не тільки як питання справедливості, але й як єдиний можливий засіб фінансування нових ініціатив. Але в умовах кризи, згадував Б. Обама, потрібно було „переосмислити, коли нам слід спробувати це зробити” [14, р. 605–606]. Ось тут і проявився його консервативний погляд на реформи. Окрім цього, в самій Демократичній партії існували розбіжності щодо форм і масштабів перетворень [14, р. 547]. На дев’ятий день президентства Обама підписав закон про справедливу оплату праці, який захищає працюючих від дискримінації на основі статі, раси та віку [15, р. 306–307] (у 2007 р. Верховний суд відхилив позов проти такої дискримінації [14, р. 234]). Він розпочав важку боротьбу з лобістами і реалізацію Програми медичного страхування дітей, яка додатково охопила 4 мільйони осіб [14, р. 233–234].

В середині лютого 2009 р. президент підписав Закон про відбудову і реінвестування Америки, який порівнював з заходами „нового курсу” Ф.Д. Рузвельта (тоді ФДР вдалось врятувати капіталізм

від самого себе). Передбачалось: розширення страхування по безробіттю (тільки в січні 2009 р. було втрачено майже 750 тисяч робочих місць [15, р. 311], а упродовж того ж року кількість безробітних зростала і в жовтні досягла 10% – самого високого рівня з початку 1980-х років [14, р. 521]); продовольча допомога голодним і медична допомога зубожілим (президент вважав, що неможливість надати безкоштовної медичної допомоги американцям, які її потребують – це „обвинувачення багатой нації” [14, р. 406], а видний демократ Едвард Кеннеді розглядав реформу системи охорони здоров'я, в першу чергу, як моральне питання, як втілення в життя принципу соціальної справедливості [14, р. 411]); широке одноразове зниження податків для сімей середнього класу і працюючих збіднілих американців, а також розвиток національної інфраструктури. Тоді ж було оголошено план боротьби з обвалом ринку житла: Програма модифікації доступного житла і Програма реінвестування доступного житла [14, р. 264–271]. У червні 2009 р. розроблено поміркований проект закону про фінансову реформу. Президент вважав його надто „амбіційною спробою оновити правила двадцятого століття для економіки ХХІ століття” [14, р. 549]. Однак вихід із кризи ускладнювався тим, що Європейський союз, як головний торговельно-економічний і фінансовий партнер Америки, також переживав кризу.

У березні 2010 р. незначною перевагою голосів Палата представників прийняла Закон про доступне медичне обслуговування. Президент визнавав, що він був насиченим, ретельним і разом з тим недосконалим, політично популярним тільки у однієї частини суспільства [14, р. 424–425]. За законом допомога незабезпеченим верствам населення надавалась за рахунок податків з забезпечених американців [12, р. 246]. Згодом кроком уперед буде рішення Верховного суду відхилити спроби обмежити дію цього закону з боку його противників. Передбачалось, що, навіть після завершення терміну перебування президента Обами у Білому домі, доступна медична допомога надаватиметься тим 20 мільйонам американців, які раніше не мали такої можливості [15, р. 396, 414].

Республіканці щосили намагались доводити неправоту президента, „переінакшували поняття справедливості” і демонізували закон про охорону здоров'я, а республіканці-мільардери Кох та інші підтримували настрої консервативних американців проти будь-якого розширення держави соціального забезпечення, так як вона нібито підірве індивідуальну ініціативу і принесе користь лише невдахам [14, р. 274, 404, 407, 411]. Контрольований республіканцями Конгрес пообіцяв скасувати все, що адміністрація Обами зробила упродовж двох років [14, р. 655]. Восени 2011 р. республіканці тричі блокували президентські законопроекти, які б могли створити тисячі робочих місць для американців [15, р. 312, 370]. Р. Чейні критикував президента з питань зовнішньої політики, хоча й заявляв, що „не збирався бути головним противником Барака Обами” [6, р. 524]. А от британський прем'єр-міністр Г. Браун погоджувався з думкою президента, що „навіть в самій безнадійній ситуації ми можемо і повинні шукати підстави для надії” і позитивно оцінював його діяльність у створенні нової Америки за допомогою «змін, в які ми можемо вірити» [4, р. 2, 28].

Перша леді Америки теж активно приєдналась до реформ. Вона була занепокоєна такою проблемою, як стрімке зростання дитячого ожиріння та збиткової ваги від чого страждала вже майже третина американських дітей. В лютому 2010 р. М. Обама запропонувала програму „Давайте рухатись!” з метою побороти проблему ожиріння упродовж життя одного покоління (її підтримали президент, спортивні товариства країни і компанії-виробники продуктів харчування і напоїв для шкіл), а у грудні того ж року був прийнятий закон про здорове дитяче харчування. „Я розглядала свою роботу, – писала Мішель, – як додаток до успіху Барака в прийнятті закону про доступне медичне обслуговування 2010 року” [15, р. 329–330, 338, 348]. Але були й такі, хто критикував її за те, що вона мала намір позбавити батьків можливості вільно обирати саме як годувати своїх дітей [14, р. 608]. М. Обама згадувала, що вони з чоловіком знали: на них – перших афроамериканців у Білому домі, будуть дивитись прискіпливо і будь-яка помилка в роботі або в судженні буде перебільшена, сприйматиметься, як щось більше ніж воно було насправді [15, р. 295]. Їй також належала ініціатива створення й реалізації Програми лідерства та наставництва, розрахованої для дівчат [15, р. 356].

Упродовж другого терміну перебування в Білому домі президента Обами перша леді вела боротьбу з Пентагоном і губернаторами різних штатів з метою усунення всіляких бюрократичних перешкод для надання допомоги американським ветеранам війни в Іраку і Афганістані та їх сім'ям з тим, щоб вони могли більш ефективно будувати свою кар'єру [15, р. 384]. Про труднощі сімей учасників іракської і афганської кампаній, а також про проблеми фермерів, безробітних, власників

малого бізнесу, расову проблему знав і президент [14, р. 96, 275, 395]. А ще його дружина була приголомшена тим фактом, що у всьому світі нараховувалось близько 98 мільйонів дівчаток, які зовсім не мали доступу до освіти. Весною 2015 р. перша леді виступила з Програмою „Хай дівчатка навчаються”. Реалізація програми, яка стала урядовою, почалась тоді ж. Її втілювали в життя понад 2800 волонтерів з Корпусу миру, і вона була покликана допомогти дівчаткам-підліткам у всьому світі отримати освіту [15, р. 400–401, 414]. Підводячи підсумок діяльності свого чоловіка на посаді президента, М. Обама зокрема зазначила, що йому вдалось подолати кризу, а кількість робочих місць безперервно зростала упродовж п'яти останніх років [15, р. 396, 414].

Партія консерваторів повернулася до влади у Великобританії у 2010 р. Д. Кемерон згадував, що коли він зайняв резиденцію на Даунінг-стріт, 10 його турбували дві нагальні проблеми: економічна криза і участь британських військ в коаліційній антитерористичній війні в Афганістані, „але саме перспектива радикальних реформ мотивувала мене” [5, р. 204]. Його уряд поставив перед собою завдання упродовж року скоротити державні видатки, а через зменшення податків стимулювати промисловість. Здобутком коаліційного уряду консерваторів і лібералів прем'єр-міністр вважав створення, завдяки політиці „прогресивного консерватизму”, рекордної кількості робочих місць, скорочення податків для малозабезпечених й суттєве підвищення мінімальної заробітної плати [5, р. xvi]. Коли він залишив посаду прем'єр-міністра у 2016 р., за його словами, працював ще один мільйон підприємств, економіка країни знову стала конкурентноспроможною, а Британія „укріпила свою репутацію стартової столиці Європи”. Діяльність Кемерона порівнювали з роками М. Тетчер, але він доводив, що орієнтиром уряду була „справедливість” [5, р. 183–184]. Однак у спогадах він відверто визнав, що не все, що робилось урядом в реалізації економічної реформи було правильним (статистика економічного зростання виглядала песимістично), а при проведенні реформи охорони здоров'я багато речей можна було зробити краще [5, р. xiv, 477]. Насправді така відвертість покликана відвести від нього критику за прорахунки в соціальній політиці: він принципово відкидав напрацювання лейбористів на цьому напрямку і писав, що консерватори „були жорсткими щодо заробітної плати і соціального забезпечення” [5, р. 182, 189]. Втім, Кемерон визнавав, що рівень життя не був райдужним і вважав, що новим критерієм щодо його оцінки може бути більш об'єктивний показник, наприклад: „не заробітна плата, а прибуток після сплати податків” [5, р. 468]. Г. Браун назвав діяльність консерваторів у соціальній сфері „регресивною” [4, р. 155].

Урядом велась боротьба з хронічною бідністю. Д. Кемерон критикував підходи лейбористів у цьому питанні (державна підтримка збіднілих і масове розширення податкових пільг) і вважав, що її можна подолати тільки тоді, коли ефективно працюватиме економіка (через зниження податків з підприємств та нові стимули фінансування бізнесу), що призведе до зменшення безробіття – головного джерела бідності. Була прийнята „Програма праці” – наймасштабніша з 1930-х рр. В результаті в Британії, за його даними, було створено 2,5 мільйона робочих місць, а кількість безробітних була найнижчою з 1975 р. [5, р. 206–207]. Однак не все виглядало так добре. По-перше, великою проблемою було ухиляння від сплати податків з боку національних і транснаціональних корпорацій, що збільшувало соціальне розшарування, „роз'єднувало багатство і справедливість” [5, р. 487–490]. А, по-друге, на думку Б. Обама в соціально-економічній політиці Кемерон неухильно дотримувался ортодоксальності вільного ринку, а його обіцяння виборцям скоротити дефіцит державного бюджету, державні послуги і створити конкурентноспроможну економіку обернулось для останньої глибокою рецесією [14, р. 527]. В поглядах на внутрішні перетворення два лідери розходились, але були єдиними у питаннях зовнішньої політики, яка повинна була максимально задовольняти інтереси їхніх країн.

Однією з ключових реформ консервативно-ліберального уряду Кемерона була реформа охорони здоров'я. Прем'єр-міністр рішуче хотів довести, що „співчутлива Консервативна партія” буде партією Національної служби охорони здоров'я і підтримуватиме її необхідним фінансуванням. Крім того партія могла позбавитись негативної репутації у цьому питанні. Сама служба після правління лейбористів, за його словами, знаходилась у важкому становищі: бюрократія процвітала, а турбота про пацієнтів відійшла на другий план і ситуація могла тільки погіршуватись. В березні 2012 р., після тривалих урядових і парламентських обговорень, Закон про охорону здоров'я та соціальне забезпечення був прийнятий. Відповідно до нього збільшувалась кількість лікарів та акушерів майже на 10 тисяч, а менеджерів – зменшувалась [5, р. 227–230]. Якою була реформа за результатами? Кемерон визнав, що вона не була „тріумфом” і не стала „катастрофою”, а чимось таким, що „відняло багато енергії і не дозволило досягти самих великих цілей” [5, р. 230].

Реформувалась середня і вища школи (необхідно було подолати негативне явище, коли кожна

п'ята дитина, яка закінчувала початкову школу не вмiла правильно читати і писати, а в університетах скаржились, що змушені були проводити корекційні заняття для нових студентів); проводилась політика зміцнення сім'ї (прийнято Закон про дітей та сім'ї та Програму „Трудні сім'ї”); велась боротьба з наркоманією тощо. Всі ці заходи були спрямовані на створення, проголошеного Д. Кемероном, „Великого суспільства” [5, р. 206–211, 218–222]. Але на думку Г. Брауна це було не більше, ніж спроба консерваторів представити неолібералізм в „комунітарному одязі” [4, р. 25]. Як підтвердження цього можна розглядати наявність старих і нових соціальних проблем, які турбували Терезу Мей.

Лідер Консервативної партії Т. Мей очолювала уряд Великобританії у 2016–2019 рр. Свою місію як прем'єр-міністра вона вбачала у боротьбі із зловживанням владою з боку політиків (і це після шести років перебування консерваторів при владі). Вважала, що нездатність „сильних цього світу” „визнати важливість колективного блага” мала руйнівні наслідки для окремої людини і для демократії в цілому. Такий погляд впливав з розуміння нею „важливості кожної людини, що ми всі рівні” [13, р. 3–6, 14, 20, 83–84]. І хоча Г. Браун критикував її „громадянський консерватизм” [4, р. 25], вона все таки звернула увагу на низку серйозних проблем британського суспільства. Серед них проблема сексуальної експлуатації та насилля над дітьми в Інтернеті. Не дивлячись на заходи її попередника та наступника, а також очолюваного нею уряду (у квітні 2019 р. був оприлюднений законопроект по „боротьбі зі шкідливим контентом”), проблема залишалась нерозв'язаною [13, 68, 76].

Інша проблема – упередженого ставлення до жінок і використання препарату „Primodos”, бере початок ще у 1960-х роках. Було доведено, що „Primodos” шкідливий для жіночого здоров'я і дітей, які народились, але його застосовували. В даному випадку, на її думку, захищались виключно комерційні інтереси бізнесу, а не пацієнтів, а лікарі могли призначати препарати, керуючись своїми зв'язками з компаніями, які їх виробляли [13, р. 107–108, 121, 123, 125]. З 2017 по 2022 рік Національна служба охорони здоров'я відшкодувала у вигляді компенсації постраждалим пацієнтам від всіляких зловживань майже 12 млрд. ф. ст. [13, р. 127].

Важливим виявилось питання низької якості соціального житла. Для деяких політиків воно стало синонімом образу ледарства. Т. Мей переконана, що його мешканці не повинні миритись з другорядністю свого житла, оскільки вони не є громадянами другого сорту [13, р. 144–145, 150].

Т. Мей торкнулась проблеми сексуального насилля над дітьми та жорстокого поведіння з ними. За даними на березень 2020 р. 3,1 мільйона дорослих в Англії та Уельсі у віці до 16 років піддавались сексуальному насиллю в різній формі [13, р. 153–155, 169]. Як міністр внутрішніх справ вона була причетна до викриття на початку 2010-х років такого явища, як сексуальна експлуатація [13, р. 175–176].

Політиком висвітлюється проблема інституційного расизму. За даними інспекції поліції (HMICFRS), наприклад, у 2019–2020 рр. чорношкірі люди у Британії 18 разів частіше ніж білі піддавались обшуку з боку поліції [13, р. 192, 196].

Т. Мей висвітлює проблему прав людини в Об'єднаному Королівстві. Йдеться про вихідців із країн Співдружності (переважно з Карибського басейну) та їх нащадків, які після Другої світової війни легально, на заклик уряду К. Еттли, прибули до Великобританії для відбудови країни і в результаті залишилися людьми без громадянства [13, р. 207–208].

Обрання республіканця Д. Трампа президентом США у листопаді 2016 р. викликало розчарування у демократів. М. Обама згадувала, що про цей факт вона не хотіла знати якомога довше [15, р. 411]. Під загрозою були напрацювання у соціальній сфері. За словами Б. Обами, Трамп „інстинктивно зрозумів, що більше понад усе хвилює консервативну (соціальну. – О.В.) базу, і запропонував це в чистій формі” [14, р. 675]. Діяльність Трампа викликала занепокоєння у М. Олбрайт. Вона була стурбована тим фактом, що Сполучені Штати вперше були визнані у 2017 р. як „неповноцінна демократія” [2, р. 112].

Висновки. Соціальне реформування залишається актуальним для країн сталої демократії та високого рівня економічного розвитку. Якісне розв'язання соціальних проблем, яке потребує значної фінансової підтримки, свідчить про рівень соціальної відповідальності суспільства та про стан демократії в цілому. Тому, як показує аналіз, проблема справедливості в суспільстві є об'єктом жорсткої внутрішньополітичної боротьби між лібералами і консерваторами на відміну від питань зовнішньої політики, де між республіканцями та демократами, консерваторами та лейбористами переважно зберігається консенсус. Мемуарна література сприяє відчуттю епохи, а її аналіз – розумінню складнощів соціального аспекту життя суспільства.

Бібліографічний список:

1. Буш Дж.В. Ключові рішення. Київ: Брайт Стар Паблішинг, 2012. 512 с.
2. Albright M. Fascism. A Warning. London: HarperCollins Publishers, 2018. 288 p.
3. Blair T. A Journey. London: Hutchinson, 2010. xvii, 718 p.
4. Brown G. My Life, Our Times. London: Vintage, 2018. vii, 500 p.
5. Cameron D. For the Record. London: HarperCollins Publishers, 2019. xix, 732 p.
6. Cheney D. with L. Cheney. In my Time. A Personal and Political Memoir. New York: Simon & Schuster, 2011. 565 p.
7. Duncan A. In the Thick of It. The private Diaries of a Minister. London: Harper Press, 2021. xi, 578 p.
8. Healey D. The Time of My Life. London: Michael Joseph, 1989. xiv, 607 p.
9. Hitchens C. No One Left to Lie to. The Triangulations of William Jefferson Clinton. London: Atlantic Books, 2012. xliii, 194 p.
10. Livingstone K. Livingstone's Labour. A Programme for the Nineties. London: Unwin Hyman Limited, 1989. ix, 310 p.
11. Major J. The Autobiography. New York: HarperCollins Publishers, 1999. xxiii, 774 p.
12. Mandelson P. The Third Man. Life at the Heart of New Labour. London: Harper Press, 2010. xxiii, 584 p.
13. May T. The Abuse of Power. Confronting Injustice in Public Life. London: Headline Publishing Group, 2023. 344 p.
14. Obama B. A Promised Land. London: Viking Penguin, 2020. xvi, 751 p.
15. Obama M. Becoming. London: Viking Penguin, 2018. xiii, 428 p.
16. Thatcher M. The Downing Street Years. London: HarperCollins Publishers, 1993. xiv, 914 p.

References:

1. Bush, Dzh.V. (2012). Ključovi rishennja [Decision Points]. Kyjiv: Brajt Star Pablišyngh, 512 s.
2. Albright, M. (2018). Fascism. A Warning. London: HarperCollins Publishers, 288 p.
3. Blair, T. (2010). A Journey. London: Hutchinson, xvii, 718 p.
4. Brown, G. (2018). My Life, Our Times. London: Vintage, vii, 500 p.
5. Cameron, D. (2019). For the Record. London: HarperCollins Publishers, xix, 732 p.
6. Cheney, D. with L. Cheney. (2011). In my Time. A Personal and Political Memoir. New York: Simon & Schuster, 565 p.
7. Duncan, A. (2021). In the Thick of It. The private Diaries of a Minister. London: Harper Press, xi, 578 p.
8. Healey, D. (1989). The Time of My Life. London: Michael Joseph, xiv, 607 p.
9. Hitchens, C. (2012). No One Left to Lie to. The Triangulations of William Jefferson Clinton. London: Atlantic Books, xliii, 194 p.
10. Livingstone, K. (1989). Livingstone's Labour. A Programme for the Nineties. London: Unwin Hyman Limited, ix, 310 p.
11. Major, J. (1999). The Autobiography. New York: HarperCollins Publishers, xxiii, 774 p.
12. Mandelson, P. (2010). The Third Man. Life at the Heart of New Labour. London: Harper Press, xxiii, 584 p.
13. May, T. (2023). The Abuse of Power. Confronting Injustice in Public Life. London: Headline Publishing Group, 344 p.
14. Obama, B. (2020). A Promised Land. London: Viking Penguin, xvi, 751 p.
15. Obama, M. (2018). Becoming. London: Viking Penguin, xiii, 428 p.
16. Thatcher, M. (1993). The Downing Street Years. London: HarperCollins Publishers, xiv, 914 p.

Voytovych O. Modern Social Aspects of domestic Policy of sustainable Democracy Countries

The domestic political development of the USA and Great Britain in the first two decades of the 21st century is considered. The purpose of the article is to highlight the social and economic aspects of the development of stable democracies in the specified period. At the same time, the author, relying on the analysis of memoir literature as the main and unique source of research, solved the task: to analyze the political views of the leading leaders of the USA and Great Britain in the socio-economic sphere and to consider the results and consequences of their activities. To achieve the set goal and solve the problems, the methods were applied: comparative-historical and systematic, which provide an opportunity to objectively cover the subject of scientific development. Presidents J.V. Bush and B. Obama in the United States and Prime Ministers T. Blair, G. Brown, D. Cameron and T. May in Great Britain conducted an active domestic policy. The Blair and Brown Labor governments implemented socio-economic transformations in the spirit of the "third way", continuing the line of President W. Clinton, while J.V. Bush carried out a course of neoliberal counter-reforms, thus restoring the tradition of his conservative predecessors – R. Reagan, M. Thatcher and J.G. Bush. The financial and economic crisis of 2008 revealed the inability of measures based on the neoliberal concept to overcome it. The administration of B. Obama, overcoming the crisis, carried out a policy of moderate reforms based on Keynesian theory and aimed

at building a fairer society in America. Conservative governments of Cameron and May, remaining supporters of neoliberalism, were forced to carry out limited social reforms in crisis conditions, designed to reduce tension in society and prove the prospects of “progressive conservatism”.

Keywords: *financial and economic crisis, social reforms, social security, tax policy, “progressive conservatism”, memoirs*